

«Перезавантаження» відносин США та РФ: наслідки для України

*Мерніков Геннадій Іванович, вчений секретар РФ НІСД,
кандидат історичних наук*

Ми налаштовані зберегти нашу військову перевагу, яка протягом десятиріч забезпечувала безпеку нашої країни та слугувала фундаментом глобальної безпеки. Сильна Америка спроможна відповісти на виклики, відізвавшись на бажання людей у всьому світі. Щоб досягти цієї мети, ми повинні запровадити стратегію національного оновлення та глобального лідерства.

Б.Обама, президент США

Триває складний та суперечливий процес формування нових правил гри на євроатлантичному просторі безпеки, в якому Україна намагається знайти реальні механізми захисту своїх національних інтересів. Аналіз сучасної геополітичної та геоекономічної ситуації доводить, що час беззаперечного домінування США фактично сплив. В умовах світової фінансової кризи, появи нових та посиленні старих загроз Потсдамсько-Ялтинська система забезпечення безпеки в Європі, що ґрунтувалась на правовій основі повноважень і компетенції НАТО, ЄС та ОБСЄ вже не спроможна ефективно діяти. Ключова роль у безпекових процесах повертається до національних держав—геополітичних важковаговиків, які намагаються визначити нову універсальну формулу міжнародних відносин.

Серед комплексу чинників, що зумовили необхідність кардинальної трансформації зовнішньої та безпекової політики України, одним з ключових стало суттєве покращення відносин США та РФ —так зване «перезавантаження» (**reset**). Росія та Сполучені Штати залишаються стратегічними партнерами України, країнами—гарантами її безпеки. Саме від позиції Москви і Вашингтона, як на міжнародній арені в цілому, так і на пострадянському просторі, зокрема, значною мірою залежать перспективи успішного розвитку України як суверенної держави та повноцінного суб'єкта системи міжнародних відносин.

«Перезавантаження» зовнішньої політики Сполучених Штатів не можна розглядати виключно крізь призму американсько-російських відносин.

Загальна трансформація зовнішньої політики США викликана, насамперед, внутрішньо-економічними причинами, пов'язаними з наслідками світової фінансової кризи та загальним попитом громадянського суспільства Сполучених Штатів на оновлення політичних еліт та державних інститутів. Прихід до влади команди першого в історії США темношкірого президента Б.Обами ілюструє очікування громадянами США цих змін. *З огляду на потенціал збройних сил (включно з ракетно-ядерною складовою), масштаби американської економіки, роль та місце господарського комплексу США у світовому розподілі праці корекція зовнішньої політики Сполучених Штатів неминуче вплине на стан справ у всіх без винятку регіонах планети. Україна в цьому контексті не є виключенням.*

Вперше про необхідність «перезавантаження» американсько-російських відносин новообраний президент Сполучених Штатів Б.Обама заявив у грудні 2008 року: «Для нас важливо перезавантажити відносини з Росією. Ця країна досягла суттєвих успіхів останніми роками. Очевидно, їм допомогли високі ціни на нафту. Але коли це стосується Грузії та загроз на адресу сусідніх держав, я думаю, що вони порушили міжнародні норми. **Ми хочемо співробітничати з ними, де це можливо.** Наприклад, нерозповсюдження зброї масового ураження та протистояння тероризму. **Але ми повинні надіслати їм чіткий сигнал, що вони повинні припинити загрозувати своїм сусідам»¹.**

Майданчиком для апробації нової формули американсько-російських відносин стала Мюнхенська конференція з питань міжнародної безпеки у лютому 2009 року. Саме в Мюнхені світова політична еліта традиційно звіряє «дорожні карти» напрямів зовнішньої політики та політики у сфері безпеки. Зокрема, віце-президент Сполучених Штатів Дж.Байден, презентуючи світу «команду Б.Обами», охарактеризував «перезавантаження» наступним чином: «Ми не погоджуємося з Росією у всьому. Ми взагалі не визнаємо право будь-якої нації мати сфери впливу. Ми продовжуємо вважати, що суверенна держава зберігає право приймати рішення на власний розсуд, на власний розсуд вибирати собі союзників. При цьому, **ми визнаємо, що прийшов час перезавантажити наші відносини у різних сферах, ми повинні працювати разом з Росією»²**

У площину конкретних дій «перезавантаження» було перенесено у березні 2009 року державним секретарем США Г.Клінтон під час її зустрічі з міністром іноземних справ РФ К.Лавровим. Сторони домовились інтенсифікувати процес підготовки нового договору по СНВ, консультації стосовно ядерної програми Ірану та ракетно-ядерної проблематики в цілому.

¹ www.cnn.com/December/9,2008

² www.worldsecuritynetwork.net/February7,2009

Демократична адміністрація Б.Обами формує нову архітектуру міжнародної безпеки, відмовившись від жорстких односторонніх кроків, характерних для доктрини Дж.Буша- мол. Наполягаючи на безумовному збереженні свого статусу світової наддержави, Сполучені Штати налаштовані на прагматичній основі визнання інтересів інших світових акторів якісно змінити систему міжнародних відносин. *Російська Федерація, в цьому процесі, не є рівноправним партнером, Москва розглядається Вашингтоном скоріш інструментом реалізації власних геополітичних та геоекономічних проектів.*

Відомий американський дипломат Т.Грем характеризує російський напрям політики Держдепартаменту наступним чином: *«Для адміністрації покращення відносин з Росією не є самоціллю. Ці відносини —лише засіб, який повинен полегшити США реалізацію їх пріоритетів, в першу чергу по відношенню до Афганістану, Пакистану, Ірану та Близького Сходу»³.*

Формування нового зовнішньополітичного курсу Сполучених Штатів триває. Адміністрація Б.Обами продовжує пошук оптимальної конфігурації відносин з традиційними союзниками й партнерами на міжнародній арені у контексті захисту американських інтересів в світі та реакції на нові загрози безпеці держави. Труднощі «перезавантаження» пов'язані з необхідністю врахування комплексу наступних досить суперечливих чинників.

1. Прагнення американського суспільства до скорочення бюджетних витрат у сфері безпеки, оборони та зовнішньої політики.
2. Пошук зовнішньоекономічних механізмів подолання впливу світової фінансової кризи на господарський комплекс США.
3. Завершення ініційованих попередньою адміністрацією надкоштовних військових операцій в Афганістані та Іраку.
4. Переведення у практичну площину проекту розгортання елементів протиракетної оборони в Європі.
5. Активна протидія міжнародному тероризму, як в середині країни, так й за її межами.
6. Інтенсифікація політики забезпечення ядерної безпеки.

Головною якісною характеристикою оновленої зовнішньополітичної стратегії США є прагматизм у двосторонніх та багатосторонніх відносинах. Разом з цим, президент США Б.Обама, отримавши Нобелівську премію миру по суті «авансом», намагається виправдати значною мірою завищені очікування світової спільноти, зберігаючи при цьому відданість історичній місії Сполучених Штатів у світі — утвердження та захист демократичних прав і свобод.

³ Graham T. US.—Russian Relations:The Challenge of Starling Over, www.expert.ru. March 9,2009

Вирішення цих та багатьох інших зовнішньополітичних завдань вимагає від керівництва єдиної світової наддержави часткової зміни пріоритетів своєї політики, відмови від геополітичних проектів попередньої адміністрації, які в сучасних умовах не можуть бути реалізованими.

При цьому, європейська складова американської зовнішньої політики, як у контексті політики Північноатлантичного альянсу, так й на міждержавному рівні залишається однією з ключових. Наголосивши на тому, що *«європейська безпека залишається якорем американської зовнішньої політики та політики безпеки»*, державний секретар Г.Клінтон в своєму виступі у військовій академії Франції **L'Ecole Militaire** виклала основні напрями співпраці з європейськими союзниками :

- відновлення стабільності в Афганістані;
- протистояння небезпеці, пов'язаній з ядерною програмою Ірану;
- подолання наслідків кризи та відновлення світової економіки;
- співробітництво в галузі боротьби з крайньою бідністю, гендерним насильством, пандемічними захворюваннями.

Керівник американського зовнішньополітичного відомства підкреслила, що *«права людини та універсальні цінності, які сповідують Європа та Сполучені Штати у своїй спільній історії, мають залишатися наріжним каменем безпекової політики. Лідерство в XXI столітті має взяти на себе Європа»⁴*.

Концептуальною основою зовнішньої політики та політики у сфері безпеки Сполучених Штатів стала оприлюднена 28 травня 2010 року президентом Б.Обамою **«Стратегія національного оновлення та глобального лідерства»**. Аналіз положень доктрини Б.Обами дозволяє зрозуміти за рахунок чого США прагнуть зберегти та закріпити своє лідерство у світових процесах.

Головний «меседж» послання Президента Б.Обами світу і американському народу — *Сполучені Штати залишаються єдиною світовою наддержавою*.

Фундаментом реалізації політики національної безпеки США залишаються національні збройні сили: *«Наші збройні сили завжди будуть наріжним каменем нашої безпеки. Ми налаштовані зберегти нашу військову перевагу, яка протягом десятиріч забезпечувала безпеку нашої країни та була запорукою глобальної безпеки»⁵*.

Сполучені Штати спроможні захистити свої національні інтереси у будь-якому регіоні земної кулі силовим шляхом. Першочерговими завданнями у цьому контексті є переможне завершення війни в Іраку, що дозволить передати владу місцевій цивільній адміністрації та повністю вивести американські війська, а також

⁴ <http://www.america.gov/st/peacesec-russian/2010/February/2010020111759eaifas0.5687677.html>

⁵ http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf , далі - там само

інтенсифікація військових операцій в Афганістані з метою остаточного розгрому й ліквідації «Аль-Каєди» та її підрозділів. Це стосується не лише афганської території, але й Йємену, Сомалі та країн Магрибу.

США залишають за собою право використати свої збройні сили першими, в односторонньому порядку у будь-якому регіоні земної кулі з метою захисту своїх національних інтересів, при цьому Сполучені Штати все ж будуть намагатися дотримуватися міжнародно-правових стандартів використання сили. Необхідно зауважити, що з огляду на реальну політичну конкуренцію всередині країни та потужні інститути громадянського суспільства, Білий Дім змушений враховувати традиційні американські цінності захисту демократичних прав і свободу в будь-якому регіоні планети. Будь-яке «перезавантаження» засад зовнішньої політики не може заперечувати фундаментальній місії Сполучених Штатів у світі.

Разом з цим, *«Америка не повинна сама нести весь тягар»* — реалізація військових операцій з забезпечення миру та стабільності у світі потребує кооперації зусиль всіх «вільних держав та інститутів». Саме тому необхідно суттєво *«посиливати наші старі союзи», модернізувати їх до нових загроз, розповсюджувати їх вплив на «нові держави та столиці».*

Стратегія визначає завдання держави у забезпеченні міжнародної безпеки :

- протистояти насильницькому екстремізму та повстанському руху;
- перешкоджати розповсюдженню ядерної зброї, забезпечити безпеку ядерних матеріалів, аж до повної ліквідації всього світового ядерного арсеналу;
- боротися з шкідливими наслідками зміни клімату, сприяти сталому глобальному розвитку;
- допомагати країнам у ліквідації продовольчого дефіциту та у вирішенні проблем охорони здоров'я;
- перешкоджати новим міждержавним конфліктам, допомагати у подоланні наслідків старих конфліктів.

Стратегія визнає, що забезпечення виконання Сполученими Штатами цих та інших завдань, залежить, насамперед, від стану та можливостей національної економіки, яка переживає наслідки найпотужнішої з часів «Великої депресії» світової фінансової кризи. *Америка повинна закласти підвалини довгострокового зростання своєї економіки та підвищення конкурентоспроможності національного господарського комплексу.*

Першочерговими заходами на цьому шляху є:

- зниження дефіциту федерального бюджету;

- підвищення наукоємності виробництва через впровадження інновацій;
- розвиток нових, екологічно чистих джерел енергії, створення на їх основі нових галузей промисловості;
- ліквідація залежності від імпорту нафти.

Сполучені Штати прагнуть повернути собі статус беззаперечного економічного лідера на основі інноваційного потенціалу країни, кооперації американської фундаментальної та прикладної науки з провідними світовими науково-дослідницькими центрами.

Головним форумом міжнародної економічної співпраці США бачать «Велику двадцятку», ключовим завданням в зовнішньоекономічній сфері є відновлення балансу глобального ринку товарів і послуг: «Америка повинна більше виробляти та експортувати, а економіки країн, що розвиваються повинні нарощувати попит».

США закликає до розбудови нової світової системи забезпечення безпеки. Міжнародні інститути, що виникли і розвивались після Другої світової війни (від ООН до МВФ та ВБ) не спроможні у повному обсязі протистояти викликам нового часу. Так само, цього не можуть зробити Сполучені Штати самотужки. Наріжним каменем нової архітектури безпеки у світі є посилення взаємодії США з традиційними, «близькими друзями та союзниками в Європі, Азії, Західній півкулі та Близькому Сході».

При цьому «якорем колективної безпеки залишаються положення Статі V Вашингтонського договору».

Найближчим союзником США у забезпеченні міжнародної безпеки є Європейський Союз. Особливо тісною буде співпраця у воєнно-політичній та військовій сфері з Великою Британією, Францією та Німеччиною. Сполучені Штати сприятимуть демократії та процвітанню країн Східної Європи, вирішенню конфліктів на Кавказі та Кіпрі. Співпраця з Туреччиною буде зростати в широкому спектрі взаємних інтересів. Союзники США в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні: Японія, Південна Корея, Австралія, Філіппіни, Таїланд. Зростатиме інтеграція з Мексикою та Канадою в Північній Америці.

Триватиме розбудова нового формату відносин з іншими «*Центрами сили XXI століття—Китаєм, Індією та Росією*». При цьому механізми співпраці та очікування США від співробітництва з цими державами суттєво відрізняються.

Китай

Сполучені Штати задоволені зростанням позитивних, конструктивних та взаємовигідних відносин з КНР. ***США вітають економічне лідерство Китаю в Євразії***, сприятимуть кооперації зусиль обох країн з метою:

- подолання наслідків світової економічної кризи та відновленні економічного зростання;
- протистояння змінам клімату;
- нерозповсюдження зброї масового ураження.

При цьому США переконані в необхідності *контролю за програмою модернізації збройних сил КНР*. Сполучені Штати гарантують безпеку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні на основі балансу сил, продовжать підтримку національних інтересів та суверенітету Тайваню. Зберігаються розбіжності між США і Китаєм у сфері забезпечення демократичних прав і свобод. В Стратегії підкреслюється: «Наші розбіжності не повинні перешкоджати співробітництву у сферах, що представляють взаємний інтерес. *Саме прагматичні та високоефективні відносини США та КНР дозволять подолати головні виклики XXI століття*».

Індія

Сполучені Штати та Індія — дві найбільші світові демократичні держави. США та Індії необхідно розбудовувати відносини «*стратегічного партнерства*». Індія є позитивним прикладом успішної економічної та політичної трансформації для країн, що розвиваються. «*Стратегічний діалог найвищого рівня*» між двома державами реалізується у наступних сферах:

- глобальні антитерористичні заходи;
- ядерне нерозповсюдження;
- боротьба з бідністю;
- сільське господарство.

США вітають та активно підтримують зростання Індії, як одного з світових лідерів.

Росія

У США зберігається інтерес до сильної, мирної та успішної Росії, *яка поважає норми міжнародного права*. Сполучені Штати будуть намагатися розбудувати сталі, незалежні та багатовимірні відносини з РФ. «Як дві найбільші світові ядерні держави, ми співробітничемо у сфері нерозповсюдження та скорочення ядерного озброєння, зменшення наших ядерних арсеналів, створенні умов для повної ліквідації ЯО у світі».

США зацікавлені у допомозі Росії в боротьбі з екстремістськими озброєними формуваннями в Афганістані. США підтримують зусилля з розбудові демократичних правових інститутів Російської Федерації, впровадження універсальних цінностей в середині Росії.

В Стратегії національної безпеки США наголошується: «Активно розвиваючи співробітництво з Росією, як відповідальним партнером в Європі та Азії, ми

підтримуємо суверенітет та територіальну цілісність сусідів Російської Федерації».

Головною якісною характеристикою оновленої зовнішньополітичної стратегії США є прагматизм у двосторонніх та багатосторонніх відносинах. Демократична адміністрація Б.Обами прагне внести зміни до «правил гри» на міжнародній арені, відмовившись від жорстких односторонніх кроків та від реалізації геополітичних проектів, що в найближчій й середній перспективі не гарантують Америці реального ефекту. Одним з проявів американського зовнішньополітичного прагматизму стала фактична відмова від лобіювання євроатлантичної інтеграції України.

Небезпека відродження Російської імперії в оновленому геополітичному та гео економічному форматі **«зони привілейованих інтересів»** викликає занепокоєння у частини політичних еліт США, що враховується Державним департаментом США. Білий дім усвідомлює, що масштабна фінансова підтримка Заходу не призвела до якісної трансформації державних інститутів Росії. Так лише в період з 2004 по 2007 рік уряд США виділив Росії близько 4 млрд. дол. (на удосконалення системи державного управління було надано 264 млн. дол., на гуманітарну допомогу — 35 млн. дол., на «інвестиції в людський розвиток» — 100 млн. дол., на забезпечення проблем безпеки — 3 млрд. доларів⁶).

Найголовнішою пересторогою співпраці між США та РФ на геостратегічному рівні є їх цивілізаційний антагонізм. Системо-формуючі платформи російської держави — авторитаризм влади, олігархічний капіталізм, ідеологія великодержавності, навіть з огляду на прагматизм адміністрації Б.Обами, неоднозначно сприймаються американським істеблішментом й прямо суперечать американській політичній традиції.

В російському експертному середовищі панує переконання, що запровадження США політики «перезавантаження» пов'язане, насамперед, зі зростанням впливу РФ на світові процеси. На хвилі безпрецедентно високих світових цін на енергоносії, Москва згорнула демократичні й ринкові перетворення, реалізуючи модель експортно-орієнтованого державно-олігархічного капіталізму. У зовнішній та безпековій політиці Росія фактично перейшла на рейки Радянського Союзу. На сьогодні геополітичний проект Росії, як відродженої світової наддержави, знайшов своє втілення у низці концептуальних нормативно-правових актів: **«Концепції зовнішньої політики Російської Федерації»⁷**, **«Стратегії національної безпеки Росії до 2020 року»⁸** та **«Воєнній доктрині Російської Федерації»⁹**. Суттєве

⁶ US Government Funds Budgeted for Assistance to Russia, //www.usaid.gov/pubs

⁷ <http://archive.kremlin.ru/text/docs/2008/07/204108.shtml>

⁸ <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>

⁹ http://news.kremlin.ru/ref_notes/461

корегування Сполученими Штатами зовнішньої та безпекової політики розглядається Москвою як послаблення позицій США на міжнародній арені, яким необхідно скористатися у власних геополітичних інтересах.

Оцінка перших підсумків «перезавантаження», як Кремлем, так й Білим Домом, є вкрай прагматичною. Політичні еліти обох держав намагаються використати ситуацію «стратегічного замирення» для реалізації найбільш важливих та актуальних проектів, розуміючи, що у довгостроковій перспективі інтереси США та РФ в Європі й світі принципово різняться. *Це стосується не тільки й не стільки власне російсько-американського протистояння — Москва й Вашингтон визнають зростаючу роль КНР — за оцінками більшості експертів гео економічного лідера XXI століття .*

У підготовленій МЗС РФ **«Програмі ефективного використання на системній основі зовнішньополітичних факторів з метою довгострокового розвитку Російської Федерації»** визначено конкретні механізми реалізації політики повернення РФ до глобального лідерства, як з огляду на існуючі міжнародно-правові інститути, так й на основі двосторонньої міжнародної співпраці.

В аналітичній доповіді на адресу президента Д.Медведева, що анонсувала Програму, сучасну геополітичну та гео економічну ситуацію охарактеризовано наступним чином: *«В умовах, коли захиталась матеріальна основа домінування Заходу у глобальній політиці, економіці та фінансах, зусилля Вашингтона та його найближчих союзників концентруються на спробах здійснити «м'яку посадку» існуючої системи на рейки реформування з метою її збереження під західним контролем.* Головну ставку Вашингтон робить на реалізацію у своїх інтересах значної фінансово-економічної взаємозалежності з Китаєм та маргіналізацію багатосторонніх форматів, де не беруть участь США»¹⁰

В цілому позитивно оцінюючи курс президента Сполучених Штатів Б.Обами на відмову від одностороннього геополітичного домінування, МЗС РФ застерігає Кремль від передчасного заспокоєння — у політичному житті США посилюються позиції сил, орієнтованих на Пентагон та військово-промисловий комплекс. Впливові «яструби» американського істеблїшменту наполягають на поверненні до парадигми військового домінування Сполучених Штатів у будь-якому регіоні земної кулі. Проголошений курс на найширшу економічну кооперацію США з КНР загрожує потраплянням Росії на узбіччя реальної політики. В цих умовах МЗС пропонує комплекс наступних заходів.

- Орієнтувати зовнішньополітичну діяльність з проблематики СНО, ПРО та військового космосу на підтримку стратегічної стабільності з метою

¹⁰ <http://www.runewsweek.ru/country/34184/>

забезпечення обороноздатності країни на більш низьких рівнях озброєння.

- Використати зацікавленість адміністрації Б.Обами в питаннях роззброєння та нерозповсюдження для оптимізації всієї інфраструктури співробітництва у сфері безпеки, сфокусувавши його на принципово важливих для Росії напрямках.
- Добиватися відмови США від односторонніх дій по розгортанню елементів глобальної ПРО у Європі, що підриває російській потенціал стримування.
- Вести пошук гнучких формул суміщення діалогових та коопераційних форм взаємодії з США на пострадянському просторі у сфері спільних інтересів з жорсткою протидією спробам на дезінтеграцію та відрив від Росії її геостратегічного оточення.
- З метою забезпечення безпеки на південних кордонах Російської Федерації створити необхідні умови для нормального функціонування Чорноморського флоту Росії на території України та його подальшої присутності у Криму як важливого фактора російської та регіональної безпеки.

Використовуючи механізм «перезавантаження» відносин з Сполученими Штатами, Російська Федерація намагається закріпити своє економічне, політичне, воєнно-політичне та військове домінування на пострадянському просторі.

Має право на життя гіпотеза щодо фактичних мотивів «перезавантаження» — новий формат відносин США та РФ ґрунтується на основі «геополітичного торгу». Визнавши історичне право Москви контролювати територію колишнього СРСР, Вашингтон отримав вагомі геополітичні дивіденди. Характеризуючи перші 18 місяців «перезавантаження», помічник державного секретаря Ф.Гордон в своєму виступі¹¹ у впливовому німецькому фонді Маршалла 21 червня 2010 року виділив наступні здобутки у співпраці з Росією.

- Новий договір по СНО є найбільш повною угодою у сфері контролю за озброєнням за остання двадцять років. Договір на третину скорочує кількість ядерної зброї, встановлює жорсткий та ефективний режим перевірки.
- Підписано угоду про повітряний транзит американської авіації через російську територію для підтримки операції в Афганістані. На сьогодні здійснено більше 275 вильотів, що дозволило перевезти більше 35 000 пасажирів та велику кількість цінних вантажів. Російська мережа залізниць забезпечила транспортування більше 10 тисяч

¹¹ <http://www.america.gov/st/peacesec-russian/2010/June/20100621154943ejavosson0.9602625.html?CP.rss=true> , далі — там само.

контейнерів з необхідним вантажем. 60% відсотків вантажів до Афганістану по Північній мережі постачання (NDN) здійснюється через територію Росії.

- Росія розглядає прохання НАТО про постачання до Афганістану вертольотів з комплектуючими та підготовку Афганських національних сил безпеки.
- Під егідою Двосторонньої президентської комісії домовлено про утилізацію запасів збройового плутонію, достатнього для створення 17 тисяч ядерних боєголовок, фірма Boeing перемогла у тендері на постачання 50 літаків моделі 737 загальною вартістю 4 млрд. доларів.
- За підтримки Росії РБ ООН прийняла резолюцію стосовно ядерної програми Ірану, що передбачає жорсткі санкції проти Тегерану.
- РФ активно співробітничала з США у підготовці резолюції 1874 РБ ООН по Північній Кореї.

При цьому Сполучені Штати налаштовані зберегти ключові для євроатлантичної безпеки механізми 5 статті Вашингтонського договору, залучивши РФ до співпраці на «більш глибокий рівень укріплення європейської безпеки». «Перезавантаження» не повинно обмежуватися відносинами Кремля та Білого Дому. США позитивно оцінюють ініціативи Росії у світі, що змінюється й вбачають у стратегічній перспективі місце РФ як впливового актора забезпечення безпеки в Європі.

Окремо американський дипломат виділив грузинську проблему: «Ми однозначно виступаємо у підтримку суверенітету й територіальної цілісності Грузії». Ми виділили 1 млрд. доларів на її відновлення. У Женеві тривають *переговори, направлені на те, щоб змусити Росію виконати зобов'язання, взяті нею у 2008 році, включно з виводом російських військ з грузинської території*».

Україна, як і інші країни пострадянського простору, помічником державного секретаря не згадується. Натомість, він виділив нові напрями реалізації політики «перезавантаження»:

- добитися більшого прогресу у контролі над озброєнням;
- працювати над вступом Росії до СОТ;
- співробітничати у розробках систем протиракетної оборони;
- добиватися прогресу по Грузії.

У Державному департаменті США домінує переконання, що після суттєвого охолодження американсько-російських відносин, найвищою точкою якого стала «Мюнхенська промова В.Путіна» й російсько-грузинський збройний конфлікт, Сполучені Штати досягли у стосунках з РФ максимально можливого результату. Незважаючи на фундаментальні ідеологічні протиріччя між Москвою та Вашингтоном у економічній й соціокультурній сферах, поглядах обох держав на світ XXI століття, сучасний рівень американсько-російських відносин характеризується

адміністрацією Б.Обами як якісний прорив. Показово, що позитивне відношення до США в Росії збільшилось з 38 до 54 відсотків.

Роль та місце України

Як вже зазначалось, новий формат американсько-російських відносин не передбачає окремого «українського питання». США та РФ привітали результати президентських виборів в Україні й досить швидко налагодили співпрацю з офіційним Києвом.

Використовуючи геополітичний карт-бланш «перезавантаження», Росія фактично повернула Україну у сферу свого впливу. Знаковою подією в цьому контексті стало підписання міждержавної Угоди про продовження на 25 років терміну перебування Чорноморського флоту Росії на території України. В економічній сфері поглиблення російсько-української співпраці передбачає реалізацію низки проектів в енергетиці, авіабудуванні та (в кінцевому підсумку) приєднання України до «Митного союзу Росії, Білорусі та Казахстану».

На відміну від позиції РФ, нова «українська політика» США є досить стриманою і прагматичною. На офіційному рівні український напрям американської зовнішньої політики знайшов своє відображення в доповіді керівника відділу у справах України, Росії, Білорусі і Молдови Державного департаменту Сполучених Штатів Д.Рассела на слуханнях у Конгресі США. **«Україна і її відносини зі Сполученими Штатами Америки» («Ukraine and Its Relations with the United States»¹².**

Оцінюючи зміни у ландшафті міжнародної безпеки, американський дипломат зазначив: «Були спекуляції, що зусилля адміністрації Обами з покращення відносин з Росією будуть якимось чином загрожувати інтересам України. Це не було й не буде правдою. *Відновлюючи відносини з Росією, ми знову підтвердили суверенітет України та її сусідів.* Ми не вважаємо, що партнерство з однією країною повинно здійснюватися на шкоду іншій. *Наша головна мета — стимулювати перехід до миру, де багато партнерів, світу, де держави—одnodумці можуть робити спільну справу. Сильна та незалежна Україна —це добре для Росії, добре для регіону й добре для всього світу»*

Держдепартамент США визначив п'ять ключових пріоритетів у відносинах з Україною, які є складовою Стратегії національної безпеки Б.Обами:

- відновлення співпраці України з Міжнародним валютним фондом;
- реформування енергетичного сектору;
- сприяння інвестиціям приватного сектору США в українську економіку (одним з пріоритетів є атомна енергетика України);

¹² http://kiev.usembassy.gov/files/russell_testimony.pdf

- співпраця у сфері контролю за нерозповсюдженням ядерних матеріалів та технологій, партнерство у рамках Глобальної ініціативи по боротьбі з ядерним тероризмом;

- закріплення двостороннього співробітництва, визначеного положеннями американсько-української Хартії про стратегічне партнерство, виконання завдань у рамках Комісії НАТО –Україна та щорічної національної програми, незалежно від планів України щодо членства в Північноатлантичному альянсі.

На відміну від попередників, адміністрація Б.Обами не розглядає Україну в якості геополітичної протизваги домінуванню РФ на пострадянському просторі. Сполученими Штатами фактично знято з порядку денного питання вступу України до НАТО. Головну увагу Державний департамент зосередив на питаннях ядерної безпеки, роззброєнні та контролі над озброєннями. Крім того, США сприятимуть збереженню співпраці України з міжнародними фінансовими організаціями.

В експертному співтоваристві посилюється переконання, що однією з складових «перезавантаження» відносин між Кремлем та Білим Домом є реалізація сценарію «**Большой сделки**» («**Big Bargain**») — США «віддають» Росії Україну та Грузію, навзаєм отримуючи багатопланову допомогу в Афганістані та Ірані.

За цим сценарієм Україна розглядається «партнерами по перезавантаженню» в якості своєрідної «розмінної монети» у вирішенні власних прагматичних завдань. Керівник російського напрямку державного департаменту в адміністрації Дж.Буша – мол. Томас Грем в аналітичній доповіді «**Росія, що підіймається та цілі США**»¹³ визначає домінантою відносин з Російською Федерацією «*спільні інтереси та спільні загрози*». Сучасна Росія, на думку Т.Грема, стверджується в світі на наступних платформах:

- Бути великою державою та сприйматися великою державою.
- Відновлення впливу на пострадянський простір —ключовий пріоритет.
- Стратегічне стримування США
- Найтісніша співпраця з Сполученими Штатами по широкому колу питань міжнародної безпеки.

У контексті відновлення Росією геополітичного статусу наддержави значення України є ключовим. На думку впливового американського дипломата: «Україна займає особливе місце в російському мисленні: вона є колискою російської цивілізації та природнім елементом національної ідентичності Росії, як великої держави»¹⁴

У виступі на засіданні впливової американської **Ради з зовнішньої політики** президент РФ Д.Медведєв охарактеризував пострадянський простір наступним

¹³ Graham T. Resurgent Russia and U.S. Purposes, A Century Foundation Report, 2009, www.tcf.org

¹⁴ Graham T. Resurgent Russia and U.S. Purposes, A Century Foundation Report, 2009, www.tcf.org

чином: «Це нації, що важливі для нас, з якими ми жили бік о бік століттями, з якими ми маємо спільне коріння. В цих країнах розмовляють російською мовою, їх економічні системи близькі з нашою системою, наші культури є спорідненими»¹⁵.

На сьогодні дії Російської Федерації на пострадянському просторі фактично жодним чином не обмежуються американцями, а в питаннях контролю за ядерним озброєнням та матеріалами позиції США та РФ значною мірою збігаються. Про це свідчать положення нового Договору по СНВ й перебіг та підсумки Вашингтонського саміту з ядерної безпеки 2010 року.

Безумовно, амбіції Кремля ґрунтуються не лише на великодержавній риторичі. Серед чинників, що свідчать про життєздатність нового геополітичного курсу Росії ключовими є: повна або часткова залежність України, Білорусі, Молдови, країн ЦСЄ та частини «старої» Європи від поставок російських енергоносіїв; збереження та зростання російської військової присутності на пострадянському просторі.

Впливовий американський експерт Л.Арон характеризує зміст політики Росії у зовнішньополітичній сфері наступним чином: «Зовнішня політика Кремля визначається еволюцією його ідеології та внутрішньою політичною чергою денною в набагато більшому ступені, ніж будь-які дії США, які Америка вчиняє чи не вчиняє. Якщо в середині Росії продовжиться наступ реакції, Кремль продовжить свою агресивну зовнішню політику, спрямовану на зміну правил гри, в тому числі й для того, щоб відволікати увагу та виправдовувати репресивні заходи в середині країни»¹⁶.

Загострення фінансово-економічних проблем в ЄС, складний процес інституційної трансформації НАТО та прагматизм зовнішньої політики адміністрації Б.Обами фактично не залишають країнам пострадянського простору, що не є членами Організації Північноатлантичного договору, реальних зовнішніх чинників забезпечення свого суверенітету й територіальної цілісності.

Для України, у цьому контексті, найбільш вірогідним виглядає сценарій **«фінляндизації» її зовнішньої та безпекової політики**. В період «холодної війни», коли європейський континент, було розподілено на сфери впливу СРСР та США, й усі країни-сусіди Радянського Союзу знаходились під його економічним, соціокультурним, воєнно-політичному та військовим протекторатом, Фінляндська Республіка складала єдиний виняток. Відповідно до положень Договору про дружбу і партнерство Радянський Союз гарантував суверенітет й територіальну цілісність Фінляндії, між Москвою та Гельсінкі було запроваджено найтіснішу економічну співпрацю. Разом з цим, у воєнно-політичній та військовій сферах Фінляндія

¹⁵ www.cfr.org/publication. November 15,2008

¹⁶ Aron L. Russia's Woes Spell Trouble for the US// Wall Street Journal. December 31.2008

зобов'язалась утримуватись від кроків, неприйнятних для СРСР. За умовами Паризького мирного договору Фінляндія була зобов'язана дотримуватися політики нейтралітету по відношенню до будь-якого воєнно-політичного блоку. До 1956 року на території Фінляндії перебували радянські війська, діяли суттєві обмеження на впровадження систем озброєння національних збройних сил.¹⁷

Зовнішня політика післявоєнної Фінляндії, відома в історії як «**Лінія Паасікві-Кекконена**», передбачала відносини особливого партнерства з СРСР. Гельсінкі грав роль геополітичного містка між антагоністичними суспільно-політичними системами. В умовах «холодної війни» Фінляндія активно відстоювала миротворчу позицію, спрямовану на зниження напруги у міжнародних відносинах. Невипадково саме у Гельсінкі 1975 року було підписано Заключний Акт Наради з безпеки і співробітництва у Європі, в якому було зафіксовано міжнародно-правові основи євроатлантичного простору безпеки від Ванкувера до Владивостока.

Один з фундаторів особливого «фінського шляху» у міжнародних відносинах багаторічний президент Фінляндської Республіки У.К.Кекконен охарактеризував співпрацю з Росією (СРСР) наступним чином: «Ми повинні виходити з того факту, що Фінляндія та Росії були й будуть сусідами. Наші національні інтереси вимагають створення атмосфери взаємної довіри у відносинах між нашими країнами. Створення добрих відносин з провідною європейською державою не лише наш єдино можливий вибір, це в той же час правильна політика й з точки зору наших національних інтересів».¹⁸

Україні необхідно оперативно врахувати вплив «перезавантаження» відносин США та РФ в реалізації своєї зовнішньої політики та політики у сфері безпеки. Проголошений президентом В.Януковичем курс на позаблоковість у міжнародних відносинах вимагає від політиків та експертного середовища пошуку механізмів його практичного втілення.

В цьому контексті заслуговує на детальне вивчення досвід майже 50-річного успішного геополітичного позиціонування Фінляндії та пошук можливостей його втілення на сучасному етапі розвитку української держави. Інституційною основою реалізації цієї політики міг би стати окремий українсько-російський Договір про гарантії безпеки в зв'язку з приєднанням України до ДНЯЗ через підвищення статусу Будапештського меморандуму.

Вагомим кроком на шляху міжнародно-правового оформлення позаблокового статусу України стало прийняття в цілому як Закону України Постанови Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України про надання Україні реальних

¹⁷ <http://e-finland.ru/travel/general/vneshnyaya-politika-finlyandii.html>

¹⁸ Юссіла О., Хентіля С., Неваківи Ю. Политическая история Финляндии 1809-1995. - М., 1998

гарантій безпеки» (№2431-VI, 6 липня 2010 року). Звертаючись до вищих законодавчих органів Російської Федерації, Великобританії, США, КНР та Французької Республіки, парламент України вважає, що зростання негативних тенденцій у сфері міжнародної безпеки, поява нових загроз безпеці як у глобальному вимірі, так й окремих держав, особливо без'ядерних, вимагає оновленого втілення положень Будапештського меморандуму шляхом прийняття окремого документа, який міститиме **інструментарій, що гарантуватиме надійну відповідь на сучасні виклики національній безпеці України.**